

тиків було запрошено дослідників, які аж ніяк не відповідали ідеалу непохитних лицарів комуністичної ідеології. Серед них і одного з бунтівних умів — Мераба Мамардашвілі, для якого «марксистський цех» виявився фундаментальним проблемним полем, на якому він випробовував свої оригінальні філософські інтуїції.

Незалежно від посилення або послаблення машини ідеологічного нагляду невпинно розширялося «поле інтелектуальної свободи», реалізовувалися стратегії інтелектуального виживання за умов радянського режиму. Окремі галузі філософського знання, а саме логіка та методологія науки, певною мірою історія філософії, опинилися поза зоною досяжності компартійної цензури. З цієї ситуації ефективно скористався шерех філософів, впровадивши до філософського дискурсу низку сумнівних з погляду марксистсько-ленінської теології сюжетів. Тут можна згадати сюжети, пов'язані з історією логічних ідей у культурно-історичному контексті, філософський аналіз мови науки, що їх розгортав Мирослав Попович. Історія філософії стала, з одного боку, своєрідним дахом для відродження української національної самосвідомості (І. Іваньо, В. Нічик), а з іншого — вікном в Європу, адже відкривала офіційний доступ до «неканонічної» думки.

Проте брак повноцінного діалогу із світовою філософською думкою, фактична відірваність від магістральних тем західної філософії завадили становленню оригінальних філософських концепцій у так званій радянській філософії. І досі у переважній більшості посткомуністичних наукових розвідок дається взнаки брак діалогічного конфлікту, брак продуктивного сумніву та оскарження, домінують вторинність та реферативність. І якщо за радянських часів коло мислителів-володарів обмежувалось іменами Маркса, Енгельса, Гегеля, то нині їхнє місце поперемінно посідають вчорашні кумири західної думки, зокрема й особливо уособлювачі так званого постмодерну.

Роман Кобець: Геть від марксизму, або Досвід заперечення радянської філософії. Моє ознайомлення з тим, що називають «радянською філософією», розпочалося зі студентської лави. Трапилося це 1987 року, у своєрідний час офіційного домінування марксизму-ленінізму, суспільно-політичний доробок якого, мірою розгортання нового курсу КПРС на «гласність та перебудову», поступово почали піддавати дедалі більшим сумнівам. Вочевидь, що філософія діалектичного та історичного матеріалізму як одна з «трьох складових» офіційної ідеологічної науки на могла не викликати внутрішньої незгоди нової генерації, що претендує на осягнення істини та пояснення розмаїття явищ повсякденного життя. До неї ставилися як до необхідного, але все ж обтяжливого ритуалу, а справжній фокус філософських інтересів нової генерації знаходився поза її межами. Той стан філософії,

який склався наприкінці 1980-х років, слугував радше «негативною мотивацією», спонукав ідеологічно незгодних з «вірним, а тому правильним» вченням шукати теоретичні альтернативи. Безперечно, для студентів-філософів, яким за визначенням була притаманна яскраво виражена «метафізична потреба» (Кант), несприйняття марксистсько-ленінської доктрини не конвертувалось у зневагу до філософії як такої. Ми кинулися шукати тих філософів, які могли б надати нам чіткіше пояснення своїм почуттям незгоди з існуючим станом справ та теорією, яка цей стан легітимує.

При цьому будь-яка спроба у душі шістдесятників «оновити» марксизм, виявити внутрішню непослідовність політики КПРС доктринальним положенням матеріалістичної діалектики, розробити нові підходи до світоглядно-практичного освоєння дійсності в межах діалектико-матеріалістичного підходу видавались неприйнятними. Мабуть, таке бажання гранично-радикального відмежування від панівної філософії було зумовлене радше юнацькими та ідеологічними мотивами, але саме воно зробило нас скептично налаштованими до всіх внутрішніх дискусій, що мали місце у філософії СРСР упродовж 1960—1980-х років і були пов'язані з іменами Ільєнкова, Зінов'єва, Щедровицького, Батишева, «київської світоглядної школи» тощо. І навпаки, це внутрішнє прагнення «Геть від марксизму!» штовхало нас до тих дисидентів офіційної філософії, які намагалися дивитися «далі, глибше, ширше», ніж це приписував корпус праць Маркса, Енгельса та Леніна (Мамардашвілі, П'ятигорський, Лосєв, представники так званого «онтологічного повороту» та ін.). Саме воно спонукало нашу генерацію заглибитися в історико-філософські студії, що давало нам змогу, приміром, протиставляти філософію Гегеля примітивізованому викладу матеріалістично переосмисленої діалектики та із жадобою ознайомлюватися з важкодоступними на той час філософськими текстами ХХ сторіччя, сприяло опануванню іноземних мов, аби мати можливість ознайомлення з іншою, «справжньою» філософією, не скутою ідеологічними догмами.

Згадується філософський еквівалент «феномена товстих журналів», коли ми з нетерпінням чекали на свіже число «Вопросов философии», «Философских наук», «Філософської думки», аби ознайомитись з новою порцією перекладів західних мислителів. Ці переклади старанно студіювали, палко обговорювали, що розширювало наші уявлення про альтернативну марксизму тематику, мову, методи філософування та додавало аргументів проти «єдиного та переможного вчення». Це бажання віднайти альтернативу плюралізувало нашу генерацію в теоретичному сенсі: одні з його представників пішли шляхом психоаналізу, інші обрали феноменологію, хтось заглибився у філософські шукання російських любомудрів «срібного віку», були й такі, хто «пристрастився» до структуралізму, а хтось обрав стежу аналітичної філософії. Проте у цьому «первинному бульйоні» професійного

становлення, де домінувало прагнення вирватися з лабет марксизму за умов обмеженої кількості інших філософських джерел, відбувався багатообіцяючий процес зародження адекватної сучасним «цеховим» реаліям філософії, яка дала б нам змогу стати частиною загальносвітового наукового процесу.

Навіть такого фрагментарного та безсистемного ознайомлення з не-марксистською філософією було достатньо для того, щоб зрозуміти дві корінні вади, які перетворювали радянську філософію на нудотну та життєво неспроможну схоластику, — це предмет та мова філософування. Шкільна тематика діалектичного та історичного матеріалізму, викладати яку нас готували на філософському факультеті, була неадекватною «метафізичним потребам» сьогодення та ігнорувала ті явища, які найбільше цікавили наших сучасників. «Науковість» марксизму, який був покликаний переконати у невідворотності того, що діалектичні закони розвитку природи, суспільства та мислення призведуть до перемоги комуністичного устрою, цілковито не відповідав пошукам генерації «розвиненого соціалізму», яка хотіла розібратися насамперед у смисложиттєвих питаннях власного індивідуального буття. Найяскравішою альтернативою виглядала екзистенційна філософія із «супутніми» їй феноменологією та герменевтикою. Вони розширили наші уявлення про те, що може стати предметом осмислення, що філософія може бути на диво захоплюючою та цікавою широкому загалу, а не лише вузькому колу фахівців.

Іншим «каменем спотикання» у спробі ознайомитися з доробком радянських філософів була та мова, якою вони писали. При ознайомленні навіть з найскладнішими для опанування текстами західних мислителів (Ніцше, Гусерля, Гайдегера, Вітгенштайна) вражало те, «як» вони писали. Їхня мова виглядала природною, вишуканою, вони намагалися, нехай і не завжди успішно, прояснити непрості речі, уникали зайвого багатослів'я, кожне їхнє речення, здавалося, «було на місці», наголошувало увагу на важливих нюансах. І навпаки, книги радянських авторів справляли враження вимученості, демотивувального «пустослів'я», крізь хащі якого доводилося продиратись, аби надібати одну — дві не найглибші думки, що розлого й нудотно «обсмоктували» на багатьох сторінках воістину абсурдним, наукоподібним жаргонізмом. Ця своєрідна «естетична відраза» теж прищепила нашій генерації любов до першоджерел і трохи патологічне небажання читати сучасних коментаторів. Пам'ятаю, ще під час навчання викладачі були приємно вражені тим, як добре ми знали «пам'ятки філософської думки», і щиро не розуміли, чому ми не читаємо вітчизняних філософів 1950—1980-х років.

Резюмуючи, можна сказати, що нашу генерацію важко назвати «тонкими знавцями» радянської філософії, але ж ми «відчули різницю»...